

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Suudi Arabistan'da Siyaset-Medya Etkileşimi ve Suudi Medya Politikalarında Devamlılık Unsuru

Interaction of Politics and Media in Saudi Arabia and Continuity in Saudi Media Policies

Ferhan Serkut Çolak

Doktora Öğrencisi
Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Doğu Çalışmaları.
f.s.colak@outlook.com
ORCID : 0000-0002-8782-6820

Muzaffer Ercan Yılmaz

Prof. Dr.
Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi
muzafferercan@uludag.edu.tr
ORCID : 0000-0002-8617-0267

Cilt / Issue: Online First 49-81
Geliş Tarihi: 03.12.2023
Kabul Tarihi: 26.08.2024

Atıf: Çolak, F. S. ve Yılmaz, M. E. (2024). Suudi Arabistan'da Siyaset-Medya Etkileşimi ve Suudi Medya Politikalarında Devamlılık Unsuru *Tesam Akademi Dergisi, Online First*, 49-81. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.1399517>.

Öz

Kitle iletişim araçlarının uluslararası güç mücadelesi içerisindeki rolü, Arap ülkeleri arasındaki dilsel yakınlık sebebiyle Orta Doğu'daki bölgesel rekabet içerisinde özellikle ön plana çıkan bir olgudur. Tarihsel olarak bu rekabetin ana aktörlerinden biri olan Suudi Arabistan'da medyanın ve medya politikalarının gelişimi bu durumundan etkilenmiştir. Bu çalışma günümüz Suudi medya politikalarını tarihsel olarak süreklilik arz eden siyasi rekabet, dilsel yakınlık ve teknolojinin hükümetin dış kaynaklı medya üzerindeki kontrolünü zayıflatan etkileri karşısında rejim güvenliğini sağlamak amacıyla temelleri 1960'lı yıllarda atılmış olan bir formülasyonun devamı olarak yorumlamaktadır. Bu çerçevede kalitatif olarak vaka ve nitel içerik incelemeleri üzerinden tarihsel süreçte Suudi rejiminin medya alanındaki hassasiyetleri ve faaliyetleri tespit edilmeye çalışılmakta ve bunların farklı dönemlerde benzerlik arz eden yönleri irdelenmektedir. Çalışma, Kral Selman döneminde Riyad yönetiminin izlediği medya politikalarının dönemsel değişimlere uyum sağlamakla birlikte, Suudi rejiminin tarihsel amaçlarını ve davranış kalıplarını sürdürdüğü ve genişlettiği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Sosyal Medya, Propaganda, Suudi Arabistan, Orta Doğu

Abstract

Mass media's presence in international power politics has been particularly apparent in the Middle East due to linguistic affinity across Arab states. Historically, Saudi Arabia has been among the prominent participants in the regional power struggle, and its media and media policies reflected this circumstance. This study interprets the contemporary Saudi media policies

as the continuation of a formulation dating back to the 1960s, centered around guarding the regime against challenges to its legitimacy, most often intertwined with regional power struggles and foreign media influence facilitated by technological advancements and language. In order to exhibit this progression, the current paper employs case and content analysis, highlighting shared behavior patterns and motivations throughout the 1960s to the present day. Based on this analysis, the paper concludes that the current Saudi media policy retains the main elements of traditional policies while adapting and expanding it in the face of recent political and technological challenges.

Keywords: Media, Social Media, Propaganda, Saudi Arabia, Middle East

Extended Abstract

The interrelation between mass media and politics has been a widely observed phenomenon and attracted scholarly interest since the interwar period. Arabic language media, owing to its unique features as well as the volatile political environment in its region, also got its share of attention and in the last decades of the 20th century, there have been significant works aimed at explaining complex structures in the region linking media and politics. Since then, three main factors have dominated the analyses: continuous political competition between states in an unstable regional setting, technological advancements challenging state control over foreign media, and linguistic and cultural similarities facilitating the influence of media from other Arab states.

Riyadh has been able to shape the boundaries of Saudi media with relative ease, the most important of which are persistent red lines prohibiting criticism that could directly or indirectly endanger the legitimacy of the Crown or its policies. However, shielding the country from challenges coming from the outside was another story. Faisal's drive to build a loyal and modern national media in the 1960s was essentially a response to the haunting propaganda attacks of Gamal Abdel Nasser, who had turned his gaze on the "reactionary regimes" at the time. Although the Egyptian radio dominance diminished towards the 1970s and Saudi Arabia took measures to counter such blows in the future, technological advancements gradually but consistently tilted the odds against the control of information. Furthermore, continuous regional conflicts and propaganda wars necessitated the appeal to public opinion not only at

home but in the region too. Both of these were evident for Saudi Arabia at the time of the First Gulf War and fueled the incentive to take a more active stance. The unstable and risky political environment of the 2000s strengthened Saudi Arabia's desire to increase its influence in Arabic language media.

Thus, politics played a crucial role in the development of Saudi media, and rivalry or cooperation in the media sector closely reflected regional conflicts and interstate relations. One of the most telling examples of the last decade occurred in June 2017, when Saudi Arabia, Egypt, United Arab Emirates, and Bahrain blockaded Qatar and, among others, demanded the shutting down of Al Jazeera. Originally the issue has its roots in the Saudi-Qatari tension in the 1990s and has continued on and off to this day, entangled with evolving political problems. In the media context, the mid-2000s witnessed harsh competition between Al Jazeera and its relatively younger Saudi rival, Al Arabiya news channel. Although relations improved towards the end of the decade, conflicting policies during the Arab Spring again widened the rift, and the dispute peaked in 2017. Saudi Arabia's relations with Türkiye likewise deteriorated in the same period. Popular Turkish TV series were removed from Saudi-owned TV channels in March 2018, and an anti-Ottoman TV series aired in November 2019, a year after the Khashoggi incident.

In addition to this general framework, issues surrounding control of the internet and social media content have become an important feature of the last two decades. Despite the more comprehensive legal regulations on electronic media in recent years, the fact that mainstream social media channels are based abroad is a factor that limits what Riyadh can do about the content it is uncomfortable with. Saudi infiltration of Twitter in 2014-2015 was an illegal attempt to work around this obstacle and was only briefly successful. Social media campaigns targeting dissident accounts and alleged use of "troll farms" too could be conceived as part of attempts at mitigating this disadvantage.

The events since the second half of the 2010s were also affected by the specific conditions of the period in which the newly appointed crown prince sought to consolidate his power in the royal family, and led by him, the Saudi government adopted a bolder and assertive stance in both domestic and foreign policy. The anti-corruption purge of 2017-2019 was evident of the shift in the kingdom and, in effect, further reinforced the consolidation drive. As for the media, it also meant further centralization of media power in the hands of the crown prince.

In the early 2020s, the Saudi government took steps toward normalization in foreign policy. The media sector significantly reflected improving political relations, particularly with Türkiye and Qatar, and many complications of the strained years have faded. Nevertheless, given the close relationship between media and politics, and considering past experience, similar power plays should be highly expected if regional conflicts and instabilities escalate. Finally, Riyadh has historically considered growing Saudi media an essential asset for both domestic and foreign policy, and today, it possesses a formidable media power. Recent changes in the internal politics of the kingdom also led to further centralization of Saudi-owned media which means that Riyadh will wield this power more directly in the future.

Giriş

Geniş kitlelere ulaşma yeteneğine sahip medyaya ilişkin yazılacak hiçbir çözümleme dönemin siyasi ve toplumsal şartlarını ele almadan tamamlanmış sayılmaz. Bu beynelmileldir ve kuşkusuz ki makalenin konusu olan Suudi medyası için de geçerlidir. Arap medyasını bir bütün olarak inceleyen çalışmaların öncülerinden Rugh, Arap devletlerinin hukuki bağımsızlıklarını kazandığı ve kendi ulusal kurumlarını oluşturduğu yıllarda haber medyasının üstlendiği çeşitli işlevler nedeniyle bu coğrafyanın sosyal-politik yapı ve medya arasındaki ilişkiyi gözlemlemek için özellikle ilginç bir örnek teşkil ettiğini düşünmüştür (Rugh, 1979). Literatürde bir bütün olarak Arap medyasının 1970'lerin sonundan itibaren özel ilgi alanlarından biri haline geldiği görülmektedir. Arap dili konuşulan coğrafya her ne kadar Noble'ın (1984, ss. 47-48) abartılı olarak ifade ettiği biçimde "büyük bir ses odası" gibi tek parçalı bir görünüme sahip değilse de Arap ülkeleri arasında dil unsurunun medyanın sınır ötesine yayılımını ve nüfuzunu kolaylaştırıcı etkisi mutlaka dikkate alınması gereken bir olgudur. Böyle bir atmosfer içerisinde Suudi Arabistan, iki dünya savaşı arası dönemden günümüze kadar Orta Doğu bölgesindeki güç mücadelelerinin devamlı bir aktörü olması (Seale, 1965; Kerr, 1967; Porath, 1986) ve 1990'larda "Suudi medya imparatorluğu" (Bari Atwan ve Khazen, 1996) olarak adlandırılmaya başlayan Middle East Broadcasting Center (MBC) televizyon ağı, Arab Radio Television (ART) televizyon ağı, Orbit uydu platformu gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarında çok geniş bir etki alanına sahip Suudi sermayeli uluslararası basın-yayın kuruluşları nedeniyle özellikle üzerinde durulan bir örnek olmuştur.

Bu çalışma, Suudi Arabistan'ın medya politikalarının; siyasi rekabet, teknolojinin medya kontrolünü zayıflatıcı etkisi ve dilsel yakınlık faktörlerinin etkisinde şekillenmeye devam ettiğini ve bu şartlar altında Riyad'ın rejimin güvenliği ve siyasi hedefleri doğrultusunda medya üzerinde etki sahibi olma motivasyonunun tarihsel süreklilik gösterdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada vaka ve nitel içerik incelemeleri üzerinden Suudi rejiminin farklı dönemlerde benzerlik arz eden motivasyonları ve davranışları gösterilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada öncelikle Suudi Arabistan'da yürürlükte bulunan medya mevzuatı ve medyayı sınırlandıran etmenler incelenmektedir. Bu kapsamda Suudi rejiminin medyaya ilişkin temel hassasiyetlerinin neler olduğu ve Riyad'ın bu doğrultuda medya üzerinde etkide bulunmasında hangi faktörlerin rol oynadığı sorularına yanıt aranmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, tarihsel süreçte siyasi rekabet ve teknoloji faktörlerinin Suudi Arabistan'ın medya politikasını nasıl etkilediği ele alınmaktadır.

Bu çerçevede 1960'ların başında temelleri atılan, ülke içerisinde Riyad'a sadık bir Suudi medyası inşa etme politikası ve bunun 1990'lı yıllara kadar tedrici olarak Orta Doğu bölgesine hâkim bir Suudi medya gücü oluşturma politikasına dönüşümü siyasi ve teknolojik şartların etkisiyle açıklanmaktadır. Bu tarihsel süreci günümüz Suudi medya politikasıyla bağlantılandıran üçüncü bölümde, 1990'lı yılların sonundan günümüze Suudi Arabistan ve Katar arasındaki siyasi problemlerin bölgesel medya mücadelesi üzerindeki yansımaları el-Cezire – el-Arabiye rekabeti örneğinde incelenmektedir. Dördüncü ve son bölüm iç ve dış siyasi gelişmelerle bağlantılı olarak 2010'dan günümüze Suudi Arabistan'ın medya politikasının süreklilik arz eden yönlerini ve dönemsel şartlara adaptasyonunu değerlendirmektedir. Bu doğrultuda Suudi Arabistan'ın iki zıt kutupta Mısır ve Türkiye'yle ilişkilerinin medyaya yansımaları, iç politikada 2017-2019 tasfiyeleri ile medyada görülen daha sıkı merkezileşme hamleleri ve son olarak yeni bir meydan okuma olarak sosyal medyanın kontrolü meselesi incelenmektedir. Çalışma, Suudi Arabistan'ın mevcut medya politikasının dönemsel değişimlere uyum sağlamakla birlikte, esas itibarıyla 1960'larda inşa edilmeye başlayan rejim güvenliği merkezli medya politikası formülasyonunun temel niteliklerini koruduğunu ve genişlettiğini iddia etmektedir.

Suudi Medya Mevzuatı ve Basın-Yayın Faaliyetlerini Sınırlayan Etmenler

Günümüzde Suudi medyasına ilişkin yürürlükte olan başlıca düzenleme toplamda 49 maddeden oluşan 29 Kasım 2000 tarihli Basın ve Yayın Kanunu'dur. Kanun'un 4 Mart 2012 tarihli Kraliyet Nizamnamesi'yle son halini alan 9. maddesi 1) şeriata ve yürürlükteki mevzuata aykırı; 2) ülkenin güvenliğini ve kamu düzenini ihlal eden, ulusal çıkarlarla çatışan ve yabancı devletlerin çıkarlarına hizmet eden; 3) Krallığın Başmüftüsü, Ulema Heyeti üyeleri, devlet yetkilileri ve çalışanları veya herhangi bir gerçek ya da tüzel kişinin itibarına zarar veren veya bunlara yönelik hakaret içeren; 4) vatandaşlar arasında kin ve ayrışmaya yol açan; 5) suça teşvik veya tahrik eden; 6) devlet politikasına zarar veren; 7) yetkililerden izin almaksızın soruşturmaların ve yargının gizliliğini ihlal eden her türlü yayını yasaklamaktadır. Kanunun 38. maddesi bu kurallara uyulmaması halinde para cezası, basın-yayın faaliyetlerinin yasaklanması, yayının geçici veya kalıcı olarak durdurulması gibi yaptırımlar öngörmektedir (*Basın ve Yayın Nizamı*, 2000).

13 Aralık 2017 yılında çıkarılan 25 maddelik Görsel-İşitsel Medya Kanunu ayrıca hususi olarak radyo, televizyon yayıncılığı ve sinema faaliyetlerini

düzenlemektedir. Kanun'un 5. maddesi 1) Krallığın Medya Politikası'na uymayan; 3) Krala veya Veliaht Prense zarar veren; 7) Krallığın dost ülkelerle ilişkilerine zarar veren; 8) teröre teşvik eden ve barışı tehdit eden; 12) kamu düzenine, ulusal güvenliğe ve kamu çıkarlarına aykırı yayınları yasaklamaktadır (*Görsel-İşitsel Medya Nizamı*, 2017).

29 Temmuz 2001 tarihli Basın Kuruluşları Kanunu'na göre basın kuruluşlarının; her biri eşit oy hakkına sahip, sermayedarlardan oluşan bir genel kurul tarafından bakanlığın uygun görüşüyle tayin edilen bir baş editöre ve baş editör tarafından atanan tam zamanlı editörlere sahip olması gerekmektedir. Basın ve Yayın Kanunu'nun 33. maddesi ve Basın Kuruluşları Kanunu'nun 18. maddesi, baş editörü yayınlanan bütün içerikten sorumlu tutmaktadır (*Basın Kuruluşları Nizamı*, 2001; *Basın ve Yayın Nizamı*, 2000).

Bu kanunların yanı sıra online gazete, haber ajansı, yayınevi, blog, forum ve diğer çeşitli web siteleri ile reklam, e-posta ve mobil mesaj servislerini düzenleyen Elektronik Yayıncılık Faaliyetleri Yönetmeliği ve ayrıca yukarıda bahsi geçen kanunların ayrıntılarını düzenleyen diğer yönetmelikler medyaya ilişkin düzenlemelerin başlıcaları arasındadır. Bu kanunlarda atıfta bulunulan "Medya Politikası" (9 Ağustos 1982 tarihli 169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı) günümüzde medyaya bazı ödev ve sorumluluklar yükleyen bir belge olarak hala yürürlüktedir (Suudi Arabistan Medya Bakanlığı, t.y.).

Medyayı konu alan bu düzenlemelerin üzerinde 1 Mart 1992 tarihli anayasa niteliğindeki Temel Yönetim Kanunu'nun 39. maddesi, kitle iletişim araçları için halkın eğitimine katkıda bulunma ve ulusal birliği destekleme yükümlülüğü getirmekte, iç karışıklığa ve bölünmeye yol açacak, devletin güvenliğini ve itibarını tehlikeye atacaktır veya insan onuruna ve haklarına zarar verecek yayınları yasaklamaktadır (*Temel Yönetim Nizamı*, 1992). Bunların dışında münhasıran medyaya ilişkin olmamakla birlikte kapsamı itibarıyla medya faaliyetlerini ilgilendiren başka düzenlemelerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Örneğin 1 Kasım 2017 tarihli Terör Suçları ve Finansmanı Mücadele Kanunu'nun 30. maddesi "doğrudan veya dolaylı olarak Kral veya Veliaht Prens'in dini inancını ve adaletini karalayıcı ifade bulunmak" eylemini terör suçları kapsamına almakta ve 5 ila 10 yıl arası hapis cezası öngörmektedir (*Terör Suçları ve Finansmanı Mücadele Nizamı*, 2017; ayrıca bkz., Hammond, 2021, s. 343).

Bu çerçevede Suudi Arabistan'da kitle iletişim faaliyetlerini ve kuruluşlarını kapsayan kanunların ve son yıllarda yapılan düzenlemelerle özellikle

görsel-işitsel medya ve yeni medya araçlarına ilişkin mevzuatın genişlediği görülmektedir. Medya Bakanlığı yayın kuruluşları üzerinde, örneğin baş editör tayininde ve basın-yayın lisanslarının dağıtımında olduğu gibi, geniş yetkilere sahiptir. Yayınların içeriğine ilişkin düzenlemelerde kırmızı çizgilerin rejimin güvenliğiyle ve meşruiyetiyle ilişkilendirilebilecek alanlarda yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Kral, Veliaht Prens ve hükümet politikalarına yönelik eleştiriyi kısıtlayan geniş hükümler bulunmaktadır. Bu konuda yaygın bir eleştiri mevzuatın sınırları belirgin olmayan bir şekilde kaleme alınmış olduğu ve keyfi yoruma dayanarak rahatsızlık uyandıran herhangi bir yayına suç isnat edilmesine olanak tanıdığı yönündedir. Bu durumun basının hareket alanını gördüğünden daha sıkı bir biçimde daralttığı söylenebilir. Bu hususla da bağlantılı olarak Suudi Arabistan'da ve genel olarak Arapça yayın mecrasında sorumluluğunu üstlenen editör ve gazetecilerin hükümetlerin olumsuz tepkisinden kaçınmak için siyasi iklimi ve rahatsızlık uyandırabilecek meseleleri önceden sezerek otosansür/editoryal sansür uygulama yoluna gitmesi literatürde sıkça üzerinde durulan bir olgudur (Awad, 2010, Rugh, 2004, Mellor, 2021).

Bunlar arasından bilinen bir örnek, 1978'den 1998'e kadar Londra'da sırasıyla Suudi sermayeli Şarku'l Avsat ve el-Hayat gazetelerinde baş editörlük görevinde bulunan Cihad el-Hazin'e aittir. Haziran 1998'den sonra el-Hayat'ta yazar olarak bulunmaya devam eden Hazin, 1999 yılında Arapça yayın mecrasında basın özgürlüğünü incelediği *Harvard International Journal of Press/Politics*'te yayınlanan bir makalesinde şahsi tecrübelerini paylaşarak bazen "haber örtbas ettiği kadar haber yapmadığını hissetmekten" şikâyet etmiş ve devlet sansüründen de önce gelen en yaygın sansür biçiminin otosansür olduğunu dile getirmiştir. Hazin, yine aynı yazısında, gazeteyi çıkardıkları her ülkede yasaklanmalarına sebep olabilecek hassas meselelerin bulunduğunu, Sudan gibi para biriminin değersiz olduğu ülkelerde yasaklanmayı kaldıracabileceklerini ancak Suudi Arabistan gibi reklam kazancı yüksek ülkelerle ilgili daha dikkatli davrandıklarını zira bunun ekonomik açıdan bir hayatta kalma meselesi olduğunu ifade etmiştir (Khazen, 1999, s. 87-88; ayrıca bkz. Mellor, 2021, ss. 331-332).

Suudi Arabistan'da hukuki düzenlemelerin hükümetin medya üzerinde sahip olduğu nüfuzun resmî boyutunu meydana getirdiğini ve medya faaliyetlerini sınırlayan şartların bunun dışında siyasi çeşitliliğin eksikliği, gazetelerin ekonomik bağımsızlığa sahip olmaması, bağımsız habercilik geleneğinin yeterli düzeyde gelişmemiş olması gibi başka pek çok faktörün toplamından meydana geldiğini belirtmek gerekir

(Rugh, 2004; Khazen, 1999; Mellor, 2021; Bari Atwan ve Khazen, 1996). Özel medya sahipliğinin kraliyet ailesi üyelerinde veya aile üyeleriyle yakın ilişkili kişilerde toplanması bunlar arasında özellikle üzerinde durulması gereken bir konudur (Awad, 2010; Fandy, 2007; Kraidy, 2021). Ayrıca bir Arapça yayının birden fazla ülkede dolaşıma girmesi halinde yayımlandığı ülke sayısınca uyum sağlanması gereken farklı şartları ve çalışmanın devamında ele alınacağı üzere ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerin durumunu bu koşulları daha karmaşık hale getiren etmenler arasında saymak mümkündür (Khazen, 1999, ss. 87-88).

Bu koşullarda rahatsızlık uyandıran meseleler çoğu zaman hukuki yaptırıma gerek kalmadan hükümet yetkililerinin taleplerini sözlü olarak editöre veya diğer yöneticilere iletilmesiyle çözümlenmektedir (Rugh, 2004, ss. 72-83). Bunun uluslararası nitelikteki bir örneğinde, WikiLeaks'teki Suudi yazışmalarına göre, Suudi vatandaşı Saad el-Fakih'in 30 Ekim 2011 tarihinde Mısır kanalı ONTV'de yayınlanan *es-Sûretü'l-kâmile* isimli programda görünmesi üzerine Suudi elçiliği, o dönemde kanalın sahibi olan Necib Savires'le irtibat kurarak kanalın genel direktörüne olayın tekrarlanmaması yönünde talimat vermesini sağlamıştır (WikiLeaks, 2015a, 2015b; ayrıca başka örnekler için bkz., Mellor, 2021, s. 335). Daha yeni bir örnek 2014 yılında bu kez Mısır askeri yönetiminin rahatsızlığı sebebiyle Suudi sermayeli MBC Mısır kanalında yayınlanan el-Bernamec'in yayından kaldırılmasıdır ve bu olay çalışmanın son bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Suudi Radyo – Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Propaganda Savaşlarının Rolü

Suudi medyasını düzenleyen modern mevzuatın ve kurumların önemli bir kısmının temeli 1962 yılında yeniden başbakan olarak ülkenin yönetimini eline alan (1964'e kadar prens) Kral Faysal döneminde atılmıştır (Kraidy, 2021). Bu yıllarda Suudi medyasının gelişiminde, ileride giderek artan biçimde itici güç haline gelecek olan uluslararası rekabetin (Kerr, 1967; Seale 1965; Badeeb, 1986) etkisi yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Suudi ve Mısır medyasının karşılıklı çok ağır eleştirilerde bulunduğu, Suudi gazetelerinde çalışan bir kısım Nasir sempatizanı Mısırlı gazeteci ve teknik personelin iş bıraktığı bu dönemde Faysal hükümeti, Mısırlı veya başka yabancı uyruklu çalışanlara bağımlı olmadan ayakta durabilecek ve Riyad yönetimine sadık bir ulusal medya oluşturmaya koyulmuştur. 1963 yılında kurulan Enformasyon Bakanlığı (günümüzde Medya Bakanlığı) da bu çerçevede yerli basın güçlenmesini teşvik edecek, iç ve dış medyadan kaynaklanan siyasi

problemleri Suudi rejimi lehine kontrol altına almaya yardımcı olacak bir kurum olarak formüle edilmiştir. Bireysel yayıncılığın yasaklanması ve basın kuruluşlarına Enformasyon Bakanlığınca dağıtılacak kurumsal lisans sahibi olma ve -bakanlıkça atanacak bir baş editör bulundurma gibi- belirli standartları karşılama zorunluluğunun getirilmesi de ilk kez bu dönemde hayata geçirilmiştir (Rugh, 1980, ss. 132-134, 142-143; Awad, 2010, ss. 16-17; Mellor, 2021, s. 329).

Suudi Arabistan 1960'lı yıllarda Faysal yönetiminde Nasır'ın sınır aşırı propagandasına karşı ülkedeki medyanın kontrolünü daha etkin bir şekilde sağlamaya ve Riyad'a sadık bir medya gücü yaratmaya giriştiğinde yazılı basın meselenin nispeten kolay başa çıkılabilir kısmını oluşturmaktaydı. Nitekim Faysal 1962'de iktidara geldiğinde gazete-dergi okuryazarlığı pek yaygın değildi ve ülkede yayınlanan üç adet günlük gazetenin toplam tirajı 22.000 kadardı. Buna kıyasla aynı tarihlerde ülkede tahmini olarak 200.000'e yakın radyo alıcısı bulunuyordu (Rugh, 1980, s. 128-129). Dış kaynaklı radyo propagandası, basılı materyallerin dağıtımını engelleyen fiziki kontrolleri ve en az bunun kadar önemli bir husus olarak okuryazarlık engelini aşması nedeniyle daha büyük ve çözümü daha zor bir tehdit arz etmekteydi (Wood, 1979, s. 117). Faysal yönetiminin ilk yıllarında Suudi Arabistan'ın ve diğer bölge ülkelerinin ne bu yayınların sinyallerini engelleyebilecek ne de ülke geneline yayın yapabilecek teknolojik altyapısı bulunmamaktaydı. 1960'ların başında Suudi radyosunun kapsama alanı ülkenin batı bölgesiyle sınırlıydı. Ülkedeki dinleyici kitlesi genel olarak haberler için BBC Arapça servisini, eğlence ve müzik programlarını dinlemek için Mısır radyosunu tercih etmekteydi (Boyd, 1975, 1999). Mısır'ın teknolojik imkanlarının yanı sıra bunu tamamlayan kültürel zenginliğinin avantajını kullanan *Savtül-Arab* (Arapların Sesi) radyosu, Nasır'ın Mısır merkezli Arap dünyası tahayyülünü Arap kitlelerine ulaştırması bakımından Kahire yönetimi lehine önemli bir işleve sahipti. Özellikle yaşadığı dönemin en büyük Arap ses sanatçılarından Ümmü Gülsüm'ün şarkıları, Nasır'ın siyasi nutuklarına daha fazla dinleyici toplamanın ötesinde, insanların duygularına hitap eden şarkı sözleriyle de bu mesajı dinleyicilere taşımaktaydı (Selmi ve Rakipoğlu, 2023).

Bu bağlamda, Nasır'ın radyo propagandası karşısındaki savunmasızlığı Suudi yönetimini elektronik medya meselesine daha büyük bir ciddiyetle eğilmek üzere harekete geçirmişti. 1960'ların ortalarında Mısır'ın imkanlarıyla rekabet edebilecek yeni bir istasyonun inşasına başlanmış, ancak aksaklıklar nedeniyle tesisin istenen kapasiteye ulaşması 1970'leri bulmuştu. İlk ulusal televizyon projesi de diğer bazı sebeplerin yanında,

Suudi vatandaşlarının ilgisini Mısır radyosundan çekmek amacıyla 1963 yılında başlatılmıştı. Amerikalıların yardımıyla Cidde ve Riyad'a inşa edilen iki televizyon istasyonu ilk kez 1965 Temmuz'unda test yayınına girmiş, bunlara 1968'de Medine ve Kasim'de iki istasyon daha eklenmişti. Bu arada Suudi Enformasyon Bakanlığı, henüz Mısır televizyon sinyalleri Suudi topraklarına ulaşmıyor olsa da bir önlem olarak 1967'de Cidde istasyonunun yakınına dış kaynaklı sinyalleri engellemek amacıyla dört verici daha kurmuştu. Diğer taraftan radyo-televizyon projelerinin olgunlaşmaya başladığı tarihlerde Mısır ve Suudi Arabistan arasındaki mücadele de şiddetini yitirmişti (Boyd, 1975, 1999, 2001; Rugh, 1980).

1973'ten sonra katlanan petrol gelirleri radyo ve televizyon alanında çok daha büyük projelerin önünü açmıştı. Fakat genişleyen imkanlarına rağmen teknoloji faktörü hükümetin medya üzerindeki kontrolünün aleyhine etki göstermeyi sürdürmüştü ki bu, sonradan anlaşılacağı üzere, geri dönüşü olmayan bir durumdu. Devlet kanallarının olaylar tamamen sonuçlanıncaya kadar sessiz kaldığı 1979 Kâbe Baskını sırasında çoğu kişi gelişmeleri BBC, Radio Monte Carlo Middle East, Voice of America gibi çeşitli yabancı kaynaklardan takip etmişti. Bundan aylar sonra Suud ailesinden Prenses Meşail'in zina suçundan idamını konu alan *Death of a Princess* isimli belgeselin İngiliz televizyonunda yayınlanması ve programın video kaset kayıtlarının hemen ertesi gün Suudi Arabistan'da dolaşıma girmesi Riyad'da büyük bir rahatsızlık yaratmıştı. İlk kez 1972 civarında ülkeye giren VCR cihazları 1980'lerin başında büyük rağbet görmekteydi ve her türden Batı yayınlarını sansürsüz bir şekilde ulaşılabilir hale getirmesi devlet televizyonunun tekeline ortadan kaldırmıştı (Boyd, 1999, 2001). Suudi Arabistan 1983 yılında yaklaşık 450.000 cihazla dünyada VCR'ın en yaygın kullanıldığı ülkeler arasındaydı. 1986 yılına gelindiğinde ülkede 100 haneden 75'i VCR sahibi olmuştu (Rampal, 1994, s. 252).

1990'larda hızla yaygınlaşan uydu antenleri dış kaynaklı medyanın nüfuzunu engelleme konusunda hükümete çok daha büyük bir zorluk çıkarmıştı. Bu durum 1990 yılının Ağustos ayında Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında tecrübe edilmişti. Devlet kanalları işgale dair birkaç gün boyunca sessiz kalsa da uydu üzerinden erişilebilen CNN yayınları böyle bir bilginin gizlenmesini imkânsız hale getirmişti. BBC'nin bu dönemde yaptırdığı bir araştırmaya göre Riyad nüfusunun %54'ü işgalin başladığını hemen ilk gün, 2 Ağustos'ta öğrenmişti (Boyd, 2001, ss. 48-49; Hammond, 2021, ss. 341).

Körfez krizinin bir diğer etkisi hem ülkede hem de bölgede kamuoyuna

etki edebilme yeteneğinin Suudi Arabistan için önemini yeniden vurgulaması olmuştu. Etkili bir propaganda gücüne sahip olan Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Körfez nüfusu hariç bölge genelinde kamuoyunun sempatisini kazanma konusunda ilerleme kaydetmişti (Telhami, 1993; Fandy, 2007; Boyd, 1999; Hammond, 2021). Dahası, Kuveyt'in işgali bölgede Amerikan karşıtlığının arttığı bir dönemde gerçekleşmişti ve kamuoyu tepkisi Washington'da Irak'a yönelik muhtemel bir müdahalenin başlıca engelleri arasında görülmekteydi. Bu şartlarda Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkeler Irak karşıtı koalisyona katılırken Saddam'ın propaganda araçlarını engellemek ve kararlarını gerekçelendirerek kamuoyunu ikna etmek için koordineli bir karşı propaganda kampanyasına girişmek zorunda kalmıştı (Telhami, 1993, ss. 443-444, 450).

Sonuç olarak 1990'lı yıllar bir taraftan teknoloji faktörünün devletin medya kontrolünü hızla aşındırdığı, diğer taraftan bölgesel gelişmelerin Suudi Arabistan'ı medyada aktif olmaya zorladığı bir dönem olmuştur. Uzun vadede uydu televizyonunun önüne geçmenin mümkün olmadığı bu durumda Suudi Arabistan, çözümü uluslararası Arapça yayın mecrasında nüfuzunu artıracak projelerde görmüştür. Devletin doğrudan kontrolündeki yerli karasal televizyondan farklı olarak bunların tamamı özel sermayeyle ve yurtdışı merkezli olarak hayata geçirilmiştir. Kral Fehd'in son eşi el-Cevhere el-İbrahim'in kardeşi Velid el-İbrahim öncülüğünde 1991 yılında kurulan Middle East Broadcasting Center (MBC) grubu (haber ve eğlence), ülkenin en zengin iş adamlarından Salih Abdullah Kâmil ve Prens el-Velid b. Talal'ın iştirakiyle 1993'te kurulan *Arab Radio Television* (ART) grubu (eğlence, müzik ve spor), Suudi Arabistan'da 1987 yılında plak şirketi olarak kurulan ve yine el-Velid b. Talal'ın 1995'te başlayan ortaklığından sonra bölgeye açılarak Arapça müzik pazarının en büyük yayın ve yapım şirketi haline gelen Rotana (müzik ve eğlence) ve Kral Fehd'in kuzeni Prens Halid b. Abdullah'ın girişimiyle 1994'te kurulan Orbit uydu platformu böyle bir konjonktür içerisinde ortaya çıkmıştır. Günümüzde her Arap ülkesinde geniş izleyici kitlesine sahip olan MBC grubu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki en büyük medya şirketi konumundadır. ART, 1990'lı ve 2000'li yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde sahip olduğu geniş film ve futbol yayın haklarıyla ve 2003'te müzik kanalını Rotana'ya devredene kadar müzik yayın haklarıyla bölgede Arapça yayın mecrasında geniş bir nüfuza sahip olmuştur. Son olarak Orbit platformu 2009'da Kuveyt menşeli Showtime Arabia uydu platformuyla birleşerek Orbit Showtime Network (OSN) adıyla bölgenin en büyük ücretli uydu yayın servisini oluşturmuştur (Boyd, 2001; Fandy, 2007; Sakr, 2007; Kraidy ve Khalil, 2009; Hammond, 2021;

ayrıca bkz. Dubai Press Club, 2018).

Toparlayacak olursak, Suudi Arabistan'ın medya politikaları, Kral Faysal döneminden başlayarak tarihsel süreçte rejim güvenliği ekseninde, Suudi rejiminin meşruiyetine ve güvenliğine yönelik meydan okumaların etkisi altında şekillenmiştir. Bu tür bir tehdidin Mısır'la siyasi rekabetten kaynaklandığı Kral Faysal döneminde Suudi medya politikası öncelikle ülke içerisinde Riyad yönetimine sadık bir milli medya gücü oluşturma temeli üzerine inşa edilmiştir. 1960'lardan 1990'lı yıllara kadar Orta Doğu'da bölgesel güç rekabetinin dönemsel iniş çıkışlarla birlikte devamlılık arz ettiği bir siyasi konjonktür içerisinde ve hükümetin medya üzerindeki kontrolünü zayıflatan teknolojik gelişmelere paralel olarak bu politika zamanla bölgeye hâkim olacak bir Suudi medya gücü oluşturma politikasına evrilmiştir. 1990'lı yıllarda ivme kazanan bu politika ve onu şekillendiren ekonomik, teknolojik ve siyasi şartların 2000'li yıllardan günümüze kadar Riyad yönetiminin medyayla ilişkilerini yönlendirmeye devam ettiğini ifade etmek mümkündür (ayrıca bkz. Kraidy, 2021, ss. 100, 104). Aşağıda 2000'li yıllardan günümüze süregelen el-Cezire – el-Arabiye rekabeti, yukarıda anlatılanlarla bağlantılı olarak medya alanında yaşanan siyasi temelli mücadeleyi temsil eden bir örnek şeklinde ele alınmaktadır. Bu örnek, tarihsel devamlılık açısından, Suudi Arabistan'ın güncel olarak bölgesel medyaya bakışını anlamlandırabilmek adına önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Suudi Arabistan - Katar İlişkileri Bağlamında el-Cezire - el-Arabiye Rekabeti

Katar merkezli El-Cezire haber kanalının kuruluşu Suudi sermayeli uydu platformu Orbit ve BBC arasında 1994 yılında 10 yıl süreyle imzalanan Arapça uydu kanalı anlaşmasının rafa kaldırılmasına tesadüf etmişti. Projenin sonunu getiren, zaten bir süredir BBC ve Suudi yönetimi arasında anlaşmazlığa yol açan yayın politikası meselesi olmuştu. İngiltere'ye iltica eden koyu muhalif Suudi vatandaşı Muhammed el-Messari'nin sıklıkla BBC tarafından ekrana taşınması Riyad yönetimi için büyük bir rahatsızlık sebebi haline gelmişti. 1996 yılının başında BBC Arapça Servisi'nin Messari'yle röportajını verdiği sırada yayının kesilmesi BBC ile Orbit arasında ihtilaf çıkarmıştı. Son olarak 1996 Nisan ayında BBC'de (Birleşik Krallık'ta) yayınlanan *Panorama* programında Messari'nin ve Suudi Arabistan'da insan hakları meselesinin gündeme getirilmesi ve iki kişinin idam edilmesinden hemen öncesine ait hazırlıkların gizli çekim görüntülerine yer verilmesi ipleri tamamen koparmıştı. Projenin sonlandırılmasıyla birlikte BBC tarafından eğitilmiş 250 kadar Arap

gazeteci, yayıncı ve idareci işsiz kalmıştı. Bunların 120'si henüz yeni kurulmuş olan el-Cezire'nin teklifini süratle kabul etmişti. Böylece bu olay dolaylı olarak kanalın kadrosunu henüz yolun başında ihtiyaç duyduğu profesyonellerle güçlendirmesine olanak tanımıştı (Franklin, 1996; Miles, 2005; Hammond, 2021).

Bu halde 1996 yılında yayına başlayan el-Cezire kanalı önce 1998'de Çöl Tilkisi Harekatı'nı, ardından 2000'de başlayan İkinci İntifada'yı ve 2001 yılında başlayan ABD'nin Afganistan'ı işgalini yerinden görüntülerle yayınlarken Arap ülkelerinde çok geniş bir izleyici kitlesi kazanmıştı. İngilizce yayın yapan CNN dışında haber kanalı alternatifinin bulunmayışı da Arapça el-Cezire kanalına bu konuda avantaj sağlamıştı (Fandy, 2007, s. 47). Diğer taraftan bölge ülkelerinden muhalif isimleri ve eleştirileri ekrana taşıması, kanalın artan popülaritesiyle birleşerek el-Cezire'yi büyük bir tepki odağı haline getirmişti. 2004 yılına gelindiğinde bu yayınlar hakkında Arap devletlerinden gelen şikayetlerin sayısı 500'ün üzerindeydi (Kraidy ve Khalil, 2009, s. 82).

Kanalın özellikle Suudi Arabistan'la sorunlu ilişkileri 2000'li yılların başında kritik bir boyuta ulaşmıştı. Temmuz 2002'de yayınlanan *el-İttihâcü'l-Muâkis* (Karşıt Görüş) programında Suudi muhalif Muhsin el-Aveci'nin Suudi Veliyaht Prensi Abdullah'ın Mart ayında ortaya attığı Arap Barış Girişimi'ni eleştirmesi ve Riyad yönetimini "Filistin davasına ihanet" ile suçlaması büyük bir krize yol açmıştı. Eylül ayında Suudi Arabistan el-Cezire yayınlarını gerekçe göstererek Katar büyükelçisini geri çekmişti (Rugh, 2004, s. 233; Al Bawaba, 2002). Bu yayınların Riyad'da yarattığı rahatsızlığın boyutunu anlamlandırabilmek için belirtmek gerekir ki olayın yaşandığı dönemde yayınlanan Gallup şirketine ait Nisan 2002 tarihli bir kamuoyu araştırmasına göre el-Cezire, Suudi Arabistan'da %47'lik izleyici oranıyla MBC (%24) ve *es-Suudiyye* (%12) kanallarının önünde en çok tercih edilen haber kaynağıydı (Saad, 2002). Bu olaydan sonra iki ülke arasında büyükelçilik düzeyinde temsilin yeniden tesisi ancak beş yıl sonra, ilişkilerin bir yumuşama döneminde olduğu Mart 2008'de mümkün olmuştu (Reuters, 2008).

2000'li yıllarda hareketli bölgesel konjonktürün baskısıyla artan kamuoyunu yönlendirme ihtiyacı Suudi Arabistan'ı el-Cezire'nin medya hakimiyeti karşısında bazı alternatifleri hayata geçirmeye yöneltmişti. *El-Arabiye* (2003) ve *el-İhbariye* (2004) haber kanallarının kuruluşu bunun bir sonucu olmuştu. Hedef kitle olarak Arap dili konuşan bütün ülkeleri kapsaması bakımından el-Cezire'nin asıl muadili diyebileceğimiz el-Arabiye'nin yayın hayatına girişi 3 Mart 2003'te, 19 Mart'ta başlayan ABD'nin Irak'ı

işgalinden günler öncesine rastlamıştı. Irak Savaşı, Suudi Arabistan'ın böyle bir projeye olan ihtiyacını kuvvetlendirmesinin yanında kanalın kendini kanıtlanması için de bir fırsat yaratmıştı (Fandy, 2007; Kraidy ve Khalil, 2009; Hammond, 2021; Kraidy, 2021). Bununla birlikte el-Arabiye'nin Suudi Arabistan izleyici oranlarında el-Cezire'nin hakimiyetini kırması 2000'lerin ikinci yarısını bulmuştu. IPSOS-stat şirketinin 2008 Ocak tarihli bir araştırmasına göre Suudi Arabistan'da el-Arabiye'nin reytingi (%24,95) el-Cezire'nin (%12,83) iki katına yaklaşmıştı. Kanal, Suudi seyircisini geri kazanma konusundaki başarısına ek olarak bölgede el-Cezire'nin arkasında büyük bir pazar payı da elde etmişti (aktaran Kraidy ve Khalil, 2009, ss. 85-86).

Burada bir not düşmek gerekirse el-Arabiye kanalı, özellikle 2003 yılında Irak'ın işgali sebebiyle anti-Amerikanizmin yükselişte olduğu dönemde Amerikan yanlısı editoryal çizgisi sebebiyle ABD'nin de olumlu yaklaştığı bir platform olmuştu. 2004'te Amerikan Başkanı George W. Bush, mahkumlara uygulanan işkence sebebiyle gündeme gelen Irak'taki Ebu Gureyb Cezaevi hakkında Arap ülkelerindeki izleyicilere yönelik bir röportaj vermek için el-Arabiye kanalını tercih etmişti. 2009'da ABD Başkanı Barack Obama da Arap medyasında ilk televizyon röportajını el-Arabiye'ye vermişti. Buna karşılık aynı yıllarda el-Cezire kanalı, el-Kaide terör örgütü lideri Usame bin Ladin'in konuşma kasetlerini yayınlaması, 2001 Afganistan ve 2003 Irak işgalinde ABD'nin bölgedeki politikalarına yönelik eleştirel yayınları ve ABD basınının genellikle göz ardı ettiği sivil ölümleri üzerinde durması gibi sebeplerle Bush yönetimiyle problemlili ilişkilere sahip olmuştu. Bu durum kanal ofislerinin hedef alındığı olaylara da yol açmıştı. Örneğin el-Cezire'nin Afganistan'ın başkenti Kâbil'deki ofisi binanın boş olduğu bir sırada 13 Kasım 2001'de ABD tarafından füzeyle vurulmuştu. 8 Nisan 2003'teki bir başka olayda Amerikan uçakları el-Cezire'nin Bağdat ofisini bombalamış, muhabir Tarık Eyüb hayatını kaybetmişti (Kraidy ve Khalil, 2009, ss. 81-86; Hammond, 2021, ss. 344-345).

Bu şartlarda el-Arabiye–el-Cezire rekabeti, geçmişten beri, basit bir reyting yarışının ötesinde Suudi Arabistan ve Katar arasındaki siyasi mücadelenin bir yansıması olmuştur (Fandy, 2007; Kraidy ve Khalil, 2009, ss. 78, 84). Fandy'nin (2007) çalışmasında birçok örnek üzerinde gösterdiği üzere, 2000'li yılların büyük kısmında karşılıklı olarak el-Cezire Riyad'ı, el-Arabiye de Katar yönetimini zor durumda bırakan yayınları ekrana getirmiştir. Bundan sonraki dönemde de siyasi ilişkilerin durumu ve medya rekabeti tarihsel süreçte olduğu gibi paralel bir görüntü çizmeye devam etmiştir. Nitekim 2007 sonunda iki ülke arasındaki uzlaşma sürecinin bir parçası

olarak medya mecrasındaki çatışmanın dozu karşılıklı olarak azaltılmış (Kraidy ve Khalil, 2009, ss. 82-83; Worth, 2008) ancak Suudi Arabistan ve Katar'ın Arap Baharı'nda birbirinden farklılaşan politikalarının 2000'li yılların sonlarındaki yumuşamanın etkilerini ortadan kaldırmasıyla birlikte bu problem yeniden tırmanmaya başlamıştır. Özellikle Mısır'daki askerî darbeden sonra el-Cezire'nin Müslüman Kardeşler'e yakın isimleri ekrana getirmesi, Abdülfettah es-Sisi ve onu destekleyen Suudi yönetimi tarafından büyük bir rahatsızlıkla karşılanmıştır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn 2014 Mart'ında Katar'ın Müslüman Kardeşler'e desteğini ileri sürerek büyükelçilerini çektiğinde şikayetlerinin önemli bir bölümünün kaynağı el-Cezire'nin yayınları olmuştur (Kirkpatrick, 2014; ayrıca 2014'te başlayan Yemen iç savaşının medyada nasıl resmedildiğine dair karşılaştırmalı bir içerik analizi için bkz. Duman ve Yolcu, 2023).

2015'te başlayan Kral Selman dönemi de bölgesel siyaset-medya ekseninde süren bu çatışmayı devralmış ve sürdürmüştür. 2017 Haziran'ında başlayan son krizde Suudi Arabistan, Mısır, BAE ve Bahreyn'in Katar'a verdiği 13 maddelik ultimatoda el-Cezire'nin faaliyetlerinin sonlandırılması talep edilmiştir. Suudi Enformasyon Bakanlığı bu taleplerin açıklanmasından yaklaşık üç hafta önce, 5 Haziran'da, el-Cezire'nin ofisini kapatmış ve yayın lisansını iptal etmiştir (Gulf News, 2017). Bundan bir hafta sonra, beIN Sports'un Suudi Arabistan sınırları içerisinde uydu alıcısı ve abonelik satışı yasaklanmıştır (Reuters, 2017). Aynı yılın Ağustos ayında, beIN kanallarının içeriğini korsan olarak Arabsat üzerinden yayınlayan beoutQ isimli Suudi Arabistan kaynaklı bir uydu yayını ortaya çıkmıştır. Korsan yayın meselesi 2018 yılında Katar tarafından Dünya Ticaret Örgütü'ne taşınmış ve DTÖ panelinin hazırladığı raporda Suudi Arabistan'ın beoutQ ile ilgili gerekli takibatı yapmayarak uluslararası hukuku ihlal ettiğine kanaat getirilmiştir. Bununla birlikte DTÖ'deki bu süreç, 2020'de verilen kararın temyizde olduğu 2022 Ocak ayında onarılan ilişkilerin bir sonucu olarak Suudi Arabistan ve Katar'ın ortak talebiyle askıya alınmıştır (Mills, 2022).

Esasen bu hususta medya alanını aşan zorlayıcı tedbirlerin geçmişten beri süregeldiğini ve yalnızca Suudi Arabistan'la ilişkili olmadığını belirtmek gerekmektedir. Yukarıdaki örnekler dışında bölge ülkelerinde siyasi veya diğer sebeplerle kanalın ofislerinin kapatılması, ülke içinden yayın yapmasının yasaklanması, muhabirlerinin sınır dışı edilmesi veya çeşitli suçlamalarla cezai müeyyideye tabi tutulması, kanalın yayınları sebebiyle devlet düzeyinde Katar'la diplomatik ilişkilerin seviyesinin düşürülmesi/kesilmesi gibi yaptırımlar 1990'ların son yıllarından bu yana pek çok

kez tekrar etmiştir (örneğin bkz. Rugh 2004, ss. 232-234; Sakr, 2007, ss. 79, 143-144; Fandy, 2007, s. 3). Keza devletlerin istenmeyen yayınları engellemek veya yayın sahiplerini zorlamak için sinyal karıştırma veya IP adreslerini engelleme gibi teknik yöntemlere başvurması da daha önce tecrübe edilmiştir. Mesela o zamanki adıyla *el-Cezire er-Riyaziye (spor)* kanalının 2010 Dünya Kupası yayınları, maçların Ürdün'de ücretsiz yayınlanması için yapılan görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasından hemen sonra Ürdün kaynaklı sinyaller sebebiyle kesintiye uğramıştır (Black, 2010). 2013'te *el-Cezire Mübaşir (canlı)* kanalı Temmuz ayında gerçekleştirilen askeri darbeden sonra, askeri yönetimin el-Cezire'yi Müslüman Kardeşler'e desteğini ileri sürerek ulusal tehdit ilan ettiği bir süreçte, Kahire yakınlarında konumlanan bir sinyal karıştırıcı nedeniyle kesinti yaşamıştır (O'Carroll, 2013). Bu tür zorlayıcı tedbirlerin ekonomik boyutunu temsil eden bir örnek olarak, Körfez'den ve başka ülkelerden reklamverenler MBC gibi bölgenin en büyük medya ağlarından yasaklanma gibi çekincelerle geçmişten beri el-Cezire'den kaçınmıştır (Hammond, 2021; Sakr, 2007; Kraidy ve Khalil, 2009).

Sonuçta el-Cezire meselesi, medyanın sınırlarını aşan bölgesel bir siyasi rekabetin parçası olduğunu (Fandy, 2007; Kraidy ve Khalil, 2009) gösterir biçimde, Katar'ın Suudi Arabistan ve diğer bölge ülkeleriyle ilişkilerindeki iniş çıkışların hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak süregelmiştir. Suudi Arabistan, Mısır ve Katar ilişkilerinin onarılmaya başlamasına paralel olarak bu konu üzerindeki anlaşmazlıkların da yeniden gözden geçirildiği söylenebilir. Ancak bu süreç istikrarsız siyasi konjonktüre yakından bağlı olması nedeniyle çok fazla öngörülebilir değildir. Suudi Arabistan ve Katar arasında beIN'le ilgili bazı problemlerin çözümlenmesi ve uydu yayınlarının 2021'de yeniden başlaması onarılan ilişkilerin medya alanındaki bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan kanalın internet yayın platformuna erişimin 2022 Dünya Kupası öncesinde Suudi Medya Bakanlığı tarafından kapatıldığını ve bu durumun Ekim 2023 itibarıyla bir yıldır devam ettiği belirtilmelidir (Morgan, 2023).

İç ve Dış Siyasi İlişkiler Bağlamında 2010 Sonrası Medya Gelişmeleri

Suudi Arabistan'da tarihsel olarak medya politikası üzerinde belirleyici rol oynayan bazı temel koşul ve dinamiklerin mevcut gelişmeler üzerinde açıklayıcı gücünü koruduğu görülmektedir. Yukarıda ele alınan teknoloji faktörünün medya kontrolünü aşındırması, istikrarsız bölgesel siyasi şartlar içerisinde çatışma ve güç mücadelelerinin dönemsel olarak tırmanması ve bunların yanı sıra yakın çevredeki ülkelerle dilsel yakınlık faktörünün

bölgesel medyanın önemini artırması gibi hususları günümüzde devamlılık gösteren etmenler arasında saymak mümkündür. Bu genel çerçeveye ek olarak 2010'dan günümüze geçen süreçte etkili olan bazı dönemsel şartlardan söz edilebilir. Geçtiğimiz yıllarda Arap Baharı sürecinde bölgedeki aktörler arasında farklılaşan politikalardan kaynaklanan anlaşmazlıklar ve İran ile tırmanan bölgesel rekabet, dış politikada ön plana çıkan başlıca sorunlu alanlar olmuştur. Bunların yaşandığı sırada iç kaynaklı bir gelişme olarak 2015 yılında Selman bin Abdülaziz'in tahta geçmesinin ardından oğlu Muhammed bin Selman'ın (MbS) diğer nüfuz sahibi hanedan üyeleri aleyhine kendi gücünü konsolide ettiği sürecin iç ve dış politikada daha agresif ve iddialı bir tutumun önünü açması bakımından dikkate değer etkileri görülmüştür (Gause, 2018). Yine 2010'lu yıllarda sosyal medya kullanımının teknolojinin geçmiş yıllardan süregelen medya kontrolünü zayıflatıcı yöndeki etkisini genişlettiğini söylemek mümkündür (Kraidy, 2021, s. 104-105). Bu koşullar içerisinde 2015'te başlayan Kral Selman bin Abdülaziz dönemi, temelleri 1960'lı yıllarda atılan ve zaman içerisinde hedefleri genişleyen rejim güvenliği merkezli medya politikasını sürdürmüştür.

Uluslararası Siyasi İlişkilerin Medya Sektörüne Yansıması Bağlamında Güncel Örnekler

2010 sonrası dönemde Suudi medyasında iş birliği ve rekabetin tarihsel süreçteki örneklerine benzer şekilde siyasi alandaki ilişkilerin durumuyla bağlantılı bir seyir izlediği görülmüştür. Arap Baharı sonrası bölgedeki aktörler arasında ortaya çıkan politik farklılaşmanın medyaya yansımaları da bu bağlamda Riyad yönetiminin rejim güvenliği endişelerinin etrafında şekillenmeye devam etmiştir. Yukarıda ele alındığı üzere Riyad'ın Katar'la Arap Baharı sürecindeki ayrışmasının 1990'ların sonundan beri Katar medyasıyla yaşanan problemlili ilişkilere eklenmesi, bu husustaki sürekliliği öne çıkarması bakımından çarpıcı bir örnek olmuştur. Aynı süreçte Suudi Arabistan'ın yine siyasi alanda farklılaşma yaşadığı Türkiye'yle ve ortak çıkarları bulunan Mısır askeri yönetimiyle siyasi ilişkilerinin medya alanındaki yansımaları da bu ilişkilerin duruma paralel bir seyir izlemiştir.

Mısır'da Askeri Darbe ve El-Bernamec'in Yayımdan Kaldırılması: Mısırlı bir kalp cerrahı olan Basim Yusuf'un Mart 2011'de birkaç arkadaşının yardımıyla çekmeye başladığı *The Daily Show* benzeri satirik haber programı, Youtube'da kısa sürede büyük rağbet görmesi üzerine aynı yıl el-Bernamec ismiyle ONTV'de Mısır televizyonuna taşınmıştı. Yusuf, özellikle 2012-2013'te CBC'de canlı yayınlanan ikinci sezonu boyunca

Müslüman Kardeşler iktidarını ve Mursi'yi eleştiren programlar çıkarmıştı. Hatta burada sarf ettiği sözler nedeniyle 2013 Mart sonunda İslam'a ve devlet başkanına hakaret suçlamasıyla göz altına alınıp sorgulanmış ve kefaletle serbest bırakılmıştı (BBC, 2013).

El-Bernamec, Ekim 2013'te yayınlanan üçüncü sezonunun ilk bölümünde -aynı zamanda Temmuz 2013'teki askeri darbeden sonra yayınlanan ilk bölüm- Abdülfettah es-Sisi'yi tiye alması üzerine kanalın yayın politikasına uymadığı gerekçesiyle CBC tarafından yayından kaldırılmıştı (Ahram Online, 2013). Yusuf, daha sonra kitabında anlattığına göre, bu dönemde Mısır kanallarında iş bulmakta zorlanmış ve Suudi hükümetinin etkisinden endişe etmekle birlikte MBC ile anlaşmıştı (Youssef, 2017, ss. 210-212). Programın üçüncü sezonu *MBC Mısır*'da Şubat 2014'te yeniden yayına başlamış fakat Nisan ayında sonuncusu yayınlanan on bir bölümün ardından yaklaşmakta olan başkanlık seçimlerini etkilememek gerekçesiyle programa ara verilmişti. Yusuf'un kanaatine göre MBC'nin bu kararı resmî mercilerin baskısı altında verilmişti ve ayrıca kanal yetkilileri kendisine yönetime karşı bu şekilde bir "iyi niyet gösterilmesinin gerektiği" telkininde bulunmuştu (Youssef, 2017, s. 244). Bu arada MBC başkanı Velid el-İbrahim, seçimden günler önceki bir konuşmasında programa verilen aranın gerekçesini bizzat tekrarlamış, ayrıca şahsen Sisi'nin kazanmasının Mısır'ın istikrarı açısından daha faydalı olacağını düşündüğünü ifade etmişti (Al Arabiya News, 2014).

Sonuçta, El-Bernamec'in seçimlerden sonra da ekrana dönmesi mümkün olmamıştır. Yusuf, birkaç gün sonra yaptığı açıklamada içinde buldukları şartların siyasi hicve müsait olmadığını, "programın mevcut haliyle Mısır'da veya başka bir Arap kanalında yayına dönmesine izin verilmeyeceğini" dile getirmiştir (Ahram Online, 2014). Kitabındaki ifadesine göre kendisine programı sonlandırma kararının Sisi'nin emrindeki bir komutanın doğrudan kanal sahibini telefonla arayarak baskı yapması sonucu verildiği söylenmiştir (Youssef, 2017, s. 245; ayrıca bkz. Hammond, 2021).

Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Medyaya Yansımaları: MBC'de yayınlanmakta olan Türk dizilerinin 2018 Mart ayının ilk günlerinde yayından kaldırılmasının ardından açıklama yapan şirket sözcüsü Mazen Hayek, Türk dizilerinin yerini "bölgenin geleneklerini ve değerlerini ihtiva eden Arap dizileriyle" değiştirmeye çalışacaklarını söyleyerek ve Türk ve Arap dizilerinin saat başına maliyetlerini karşılaştırarak siyaset dışı sebepler üzerinde durmuştu (Khaleej Times, 2018). Diğer taraftan Türk yetkililerin ve sektör yöneticilerinin kanaati kararın siyasi gerekçelere

dayandığı yönündeydi (Özdemir Tosun, 2018; Vivarelli, 2018).

Türkiye ve Suudi Arabistan 2013 Mısır askerî darbesinde, 2014'ten beri Libya iç savaşında, bu tarihlerden sonra giderek artan biçimde Katar'la ilişkiler konusunda ve diğer bazı bölgesel meselelerde görüş ayrılığı yaşamıştı. Son olarak 2017 Haziran'ında Katar'a yönelik Suudi Arabistan öncülüğünde başlatılan ablukaya karşılık Türkiye, Katar'a hava yoluyla gıda tedarikinde bulunmuş ve Doha'daki er-Reyyan askeri üssüne aşamalı olarak yeni birlikler konuşlandırmıştı. Kısaca ifade etmek gerekirse Suudi Arabistan ve Türkiye'nin ilişkileri karşılıklı güvensizliğin hâkim olduğu bir dönem içerisindeydi. Bu konjunktürde kararın siyasi gerekçelere dayandığına dair kanıyı güçlendiren bir diğer gelişme olarak gayriresmî bilgilere göre çok kısa bir süre önce MBC'nin çoğunluk hissesi Suudi hükümetine devredilmişti (Hubbard, 2020; Hammond, 2021).

Üstelik bu durum iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların medya ve diğer alanlara taşıdığı tek örnek olarak kalmamıştı. Halihazırda var olan sorunlu ilişkilerin 2018 Ekim'inde Kaşıkçı cinayetiyle tırmanmasından sonra, Ağustos 2019'da Suudi Arabistan'da orta öğretim ikinci sınıflar için hazırlanan ders kitapları revize edilerek Osmanlı karşıtı ifadeler eklenmişti. *Ukâz* gazetesinin İngilizce yayın yapan kardeş kuruluşu *Saudi Gazette*, bunu ders kitabından alıntılar eşliğinde "Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek yüzü" ifadesiyle sunmuştu (Saudi Gazette, 2019). Suudi Arabistan'ın en popüler yerli gazetelerinden biri olan *Ukâz*, Riyad yönetiminin Ankara'yla gerilen ilişkilerine paralel olarak beliren Türkiye ve Osmanlı karşıtı söylemlerle ön plana çıkmıştı. Örneğin gazete, 2019 yılı içerisinde Türkiye'yi, Mart ayında Yeni Zelanda'da Müslümanlara yönelik gerçekleştirilen terör saldırısını siyasi olarak araçsallaştırmakla ve hatta saldırıyla ilişkili olmakla itham eden köşe yazılarına yer vermişti. Gazetede iki tam sayfa ayrılan bir dosya yazısında Osmanlı padişahları hakkında tarihsel temeli olmayan ithamlarda bulunulmuş; ayrıca bir başka köşe yazısında sözde Ermeni soykırımı iddiaları dile getirilmişti. Televizyon sektörüne yansıyan bir örnek olarak Kasım 2019'da Osmanlı karşıtı bir senaryo üzerine kurulu *Memâlikü'n-nâr* (Ateş Krallıkları) isimli Suudi Arabistan ve BAE tarafından finanse edilen propaganda dizisi MBC kanalında yayınlanmaya başlamıştı (daha detaylı örnekler için bkz. Rakipoğlu, 2020).

Bununla birlikte Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki siyasi ilişkilerin son üç yıl içerisinde tedrici olarak onarılmaya başlamasına eş zamanlı olarak diğer alanlarda da rahatlama görüldüğünü söylemek mümkündür. MBC'nin Ekim 2022'de iki Türk yapım şirketiyle imzaladığı ortaklık

anlaşması bu yumuşamanın medya sektöründeki örneklerinden biri olarak görülebilir (Şarku'1 Avsat, 2022). Çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla MBC'nin internet yayın platformu *Shahid*'de 19 Türk dizisi yayınlanmaktadır. Eğer bir gösterge olarak kabul edilebilirse 2020 yılının sonunda aynı platformda yalnızca üç dizi bulunmaktaydı (Koloğlu, 2020). Fakat Riyad yönetiminin rahatsızlık duyduğu tarih dizileri henüz bunlar arasında yer almamaktadır.

2017-2019 Tasfiyesi ve Medyada Merkezileşme Hamleleri

2017 Haziran'ında MbS'nin veliyaht prens olarak atandığı süreç, Suudi devletinin geçmişteki yapısından farklı olarak daha önce kıdemli aile üyelerinin de belirli ölçüde paylaştığı karar verme gücünün tek bir elde toplanmasıyla sonuçlanmıştır. MbS, 2017-2019 tasfiyesinden önce halihazırda kraliyet ailesi içerisindeki hakimiyetini sağlamıştır (Gause, 2018). 2017 Kasım ayında başlayan ve 106 milyar dolar değerinde varlığını devlet hazinesine aktarılmasıyla sonuçlanan "yolsuzlukla mücadele" gözaltıları, özellikle ülkedeki ekonomik denge üzerindeki etkileri itibarıyla bu merkezileşmenin tamamlayıcısı olmuştur (Hubbard, 2020).

Yolsuzlukla mücadele kapsamında Ritz-Carlton oteline getirilen 381 kişinin arasında Suudi Arabistan'ın en büyük medya yatırımcıları olan Rotana'nın sahibi Prens el-Velid bin Talal, ART'nin sahibi Salih Abdullah Kâmil ve MBC'nin sahibi Velid el-İbrahim gibi isimler de yer almıştır. Fakat bu toplam sayı içerisinde hangi kişilerin suçlandığına ve hangi şartlarda serbest bırakıldıklarına dair resmî açıklama çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla yapılmamıştır. Gayriresmî bilgilere göre sürecin medyayla ilişkili önemli bir sonucu, daha önce MbS'nin satın almak için teklifte bulunduğu MBC'nin %60 çoğunluk hissesinin Suudi Maliye Bakanlığına bağlı bir şirket olan *İstidâme*'ye devredilmesi olmuştur (Hubbard, 2020; ayrıca bkz. Hammond, 2021; Kraidy, 2021). MBC'nin o tarihlerdeki sözcüsü Mazen Hayek, Velid el-İbrahim'in %40 hissesini koruduğunu fakat geri kalan %60 payın kime ait olduğunu teyit edemeyeceğini ifade etmiştir (Gambrell, 2018).

Çalışmanın önceki kısmında ele alındığı üzere, kraliyet ailesinin Suudi medyası üzerindeki denetimi esasen geçmişten süregelen bir durumdur. Uydudan yayın yapan MBC, ART ve Rotana gibi Suudi sermayeli uluslararası yayın kuruluşları yayınlarını yurtdışından gerçekleştirmeleri nedeniyle Suudi hukukunun sınırları dışında kalsa da bunlar başlangıç itibarıyla Suud ailesinden prensler ve onlara yakın iş adamlarının girişimleri olarak ortaya çıkmıştır. Hatta bir not düşmek gerekirse Suudi Araştırma ve Pazarlama Grubu'nu elinde bulunduran Kral Selman'ın

kendi ailesi de 2015'te tahta çıkışından önce Suudi medya gücünü paylaşanlar arasında yer almıştır. Bunların bölgesel medya rekabeti içerisindeki yeri geçmişten günümüze ülkenin çıkarlarından bağımsız olmamıştır (Awad, 2010; Fandy, 2007; Hammond, 2021; Kraidy, 2021).

Bu bakımdan Riyad yönetiminin geçmişten beri tahta yakın kişiler aracılığıyla ülkenin medya gücü üzerinde zaten kontrol sahibi olduğunu ancak son yıllarda Kraliyet ailesi içerisinde gücün tek elde toplanması sürecinin bir yansıması olarak medyanın da daha sıkı bir biçimde merkezileştiğini ifade etmek mümkündür. Bu, genel çerçevede medyanın iç ve dış politika hedeflerine yönelik olarak daha doğrudan bir şekilde kullanılacağı anlamına gelmektedir. Örneğin devlet kanallarını yöneten Saudi Broadcasting Authority (SBA) bünyesinde, ülkede genç jenerasyonu çekmek ve modern bir imaj yansıtmak amacıyla 2018'de kurulan eğlence kanalı SBC ve ülke çapında resmî organizasyon, etkinlik ve eğlence yayınları yapmak üzere Eylül 2023'te faaliyete başlayan *es-Suûdiyye Elân* kanalı gibi girişimler de bu doğrultudadır (Kraidy, 2021; Sanjar ve Harissi, 2018; Saudi Press Agency, 2023).

Bu politikanın önemli bir parçası olarak planları daha eskiye dayanan ancak MbS döneminde hayata geçirilen Riyad'daki Suudi Medya Şehri projesinin Dubai'deki örneğine benzer şekilde bölgesel bir medya merkezi haline getirilmesi hedeflenmektedir. Fakat projenin daha önce hukuki, teknik ve diğer sebeplerle yurt dışında yapılanan Suudi medyasını ülkeye getirmenin ötesinde benzerleriyle rekabet edebilecek sayıda uluslararası kuruluşu kendisine çekip çekemeyeceğini öngörmek henüz mümkün değildir (Mellor, 2023, s. 29). Burada önemle ifade etmek gerekirse, Suudi Arabistan'ın medya merkezi olma hedefini daha geniş ölçekte Körfez ülkelerinin hidrokarbon kaynaklarına bağımlı ekonomilerini çeşitlendirme arayışından temel alan rekabet içerisinde de konumlandırmak gerekmektedir. Körfez ülkelerinin petrol sonrası ekonomik modellerini benzer sektörler üzerine inşa etmeye çalışması sebebiyle tırmanan rekabetin bir parçası olarak Suudi Arabistan ve BAE arasında Orta Doğu bölgesinin ticaret merkezi olma konusunda da yoğun bir mücadele yaşanmaktadır. Örneğin Riyad yönetiminin, 1 Ocak 2024'te yürürlüğe giren, bölgesel lojistik ve ticaret merkezlerini Suudi Arabistan'a taşımayan şirketlerin kamu ihalelerine girmelerine sınırlama getiren düzenleme de bu bağlamda BAE'nin bu alanda öne çıkan konumunu dengeleme arayışının belirgin bir göstergesi olmuştur (Rakipoğlu, 2023; Telci, 2021; Acar, 2021; Telci ve Erel, 2021). Bu çerçevede değerlendirildiğinde Suudi Arabistan'ın bölgesel medya merkezi olma stratejisinin tarihsel süreçte olduğu gibi iç ve dış politik motivasyonların

rol oynadığı çok boyutlu bir nitelik arz ettiği görülmektedir.

Suudi Arabistan'ın Sosyal Medya Politikası ve Sosyal Medya Gelişmeleri

İnternet erişimini ilk kez 1999 yılında kamuya açan Suudi Arabistan'da resmî rakamlara göre günümüzde ülke nüfusunun hemen hemen tamamı (2022'de %98,6) internet kullanıcıdır ve toplam kullanıcıların %44,5'i internette günde 3 ila 6 saat, %49,4'ü 7 saatten fazla vakit geçirmektedir (Suudi İletişim, Uzay ve Teknoloji Komisyonu, 2023). Suudi Arabistan'da internet ve sosyal medya kullanımı son dönemde 2030 Vizyonu adıyla bilinen kalkınma hedefleri kapsamında devlet tarafından teşvik edilmektedir. Bununla birlikte Riyad yönetiminin, sosyal mecraların kullanımının siyasi aktivizme zemin hazırlamaması hususunda katı bir hassasiyeti bulunmaktadır. Genel olarak bütün medya için geçerli olan, kraliyet ailesini ve devlet politikalarını ilgilendiren eleştiri, karşı görüş ve davranışlara yönelik kırmızı çizgiler sosyal mecrada da aynı şekilde uygulanmaktadır. Yine bütün medyayı ilgilendiren bir konu olarak bu sınırların nerede başlayıp nerede bittiğinin net olarak belli olmayışı sosyal medya kullanıcılarını da diğer medya üreticileri gibi otosansüre yönlendirmektedir. Bu muğlaklığın Suudi hükümetinin bir taraftan bazı sosyal reformları hayata geçirdiği diğer taraftan sürecin rejim güvenliğini tehlikeye atacak şekilde kontrolden çıkması riskine karşı tayin ettiği ölçüyü aşanlara yönelik sert tedbirlere başvurduğu son yıllarda daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir (Wheeler, 2021).

Suudi rejiminin sırasıyla radyo, televizyon, videokaset ve uydu televizyonunu takip eden teknolojik gelişmelerin yaşandığı tarihsel süreçten edindiği bir davranış kalıbı olarak, medya araçlarının önüne geçmeye çalışmak yerine bu mecralarda proaktif bir tutumla (Boyd, 2001) medya içeriğini kendi hassasiyetleri ve hedefleri doğrultusunda araçsallaştırmaya/ yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Yukarıda ele alındığı üzere, ülke içerisinde bu kontrolü sağlamak amacıyla 2010'lu yıllarda internet ve sosyal medyayı konu alan daha geniş hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Fakat en çok kullanılan sosyal medya mecralarının yurt dışı merkezli olması ve bu durumun kullanıcılara sağladığı gizlilik Suudi hükümetinin rahatsız olduğu içeriğe yönelik yapabileceklerini sınırlandıran bir etken olmuştur. Riyad yönetimi, yine geçmiş yıllardan devralınan rejim güvenliği merkezli medya politikasının bir göstergesi olarak, sosyal medya içeriğinin rejimin meşruiyetini ve güvenliğini ilgilendirdiğini düşündüğü konularda bu dezavantajı gerekirse gayrihukuki yöntemlerle dengelemeye çalışmıştır.

Sosyal Medyada Katar Politikası Tartışmaları: Suudi Arabistan hükümetinin

sosyal medyada kraliyet politikalarına muhalif fikirlerin yayılmasına karşı tutumunu dış politika bağlamında gösteren başlıca örneklerden bazıları Haziran 2017’de Suudi Arabistan öncülüğünde Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve Bahreyn tarafından Katar’a yönelik başlatılan abluka sırasında yaşanmıştır. Sosyal medyada Katar politikasına ilişkin tartışmaların gündemde olduğu bu süreçte MbS’nin yakın danışmanlarından Kahtani, Ağustos ayında sosyal medyada Katar’a destek veren Suudi vatandaşlarını tespit etmek için bir kampanya yürüterek Twitter’daki takipçilerinden bu kişileri #kara_liste ismiyle etiketlemelerini istemişti. Kahtani başka gönderilerinde kampanyasının ciddiyetini vurgulamak için Kral ve Veliiaht Prens’in emirlerini yerine getirdiğini, rumuzların kimseyi kara listeden koruyamayacağını, devletlerin kullanıcıların kimliklerini ve IP adreslerini öğrenmek için bazı yöntemlerinin olduğunu ve bu hususta açıklamayacağı bir sırrının bulunduğunu yazmıştı (UN Human Rights Council, 2019, s. 51).

ABD’deki Twitter Genel Merkezinde Casusluk Davası: Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra *New York Times*’ta yayınlanan bir gazete makalesinde Suudi Arabistan’ın 2010 yılının sonunda başlayan Arap Baharı ayaklanmalarından beri sosyal medyadaki muhalif sesleri bastırmak için bir ekip finanse ettiği iddialarına yer verilmişti. Diğer bir iddiaya göre Twitter yöneticileri, 2015 yılının sonunda istihbarat yetkilileri tarafından, 2013 yılından beri şirkette mühendis olarak çalışan Ali ez-Zebare isimli şahsın Suudi devletine talep ettiği Twitter kullanıcılarının telefon numaralarını, IP adreslerini ve cihaz bilgilerini sızdırdığı yönünde uyarılmıştı (Benner vd., 2018).

Twitter sızıntısının esas boyutu FBI’ın soruşturmasının devamında Ali ez-Zebare dışında bir diğer Twitter çalışanı Ahmed Ebu Ammu ve bu kişilerle irtibat kurulmasında Suudi yetkililerle birlikte hareket eden Ahmed el-Mutayri hakkında hazırlanan iddianamenin mahkemeye intikal etmesiyle açıklık kazanmıştır. İddianamede yer alan FBI raporuna göre Ebu Ammu, Suudi yetkililerden aldığı para karşılığında 2014 Aralık ayından 2015 Şubat sonuna kadar biri 1 milyondan fazla takipçiye sahip olan iki muhalif Twitter hesabının bilgilerine erişmiştir. Zebare’nin 21 Mayıs 2015’ten 18 Kasım 2015’e kadar eriştiği Twitter hesaplarının sayısının ise 6.000’in üzerinde olduğu tespit edilmiştir (*U.S. v. Abouammo et al.*, 2019, ss. 7-10, 14-16).

5 Kasım 2019’da tutuklanan Ebu Ammu, 9 Ağustos 2022 tarihinde kayıt dışı olarak yabancı bir hükümet adına çalışmak ve Twitter kullanıcı bilgilerini yasa dışı paylaşmaktan suçlu bulunmuştur (U.S. Department

of Justice, Office of Public Affairs, 2022). Twitter yetkililerinin takriben 2 Aralık 2015'te kendisini idari izne ayırması ve şirket bilgisayarına el koyması üzerine 3 Aralık'ta uçakla Suudi Arabistan'a kaçan Ali ez-Zebare ve zaten 2015 Mayıs'ında ABD'den ayrılmış olan Ahmed el-Mutayri ise (*U.S. v. Abouammo et al.*, 2019, ss. 3-4, 22-24) bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla FBI'nın arananlar listesinde yer almaktadır.

Sonuç

Tarihsel bağlamı içerisinde Suudi Arabistan'ın medya politikalarında rejim güvenliğini merkeze aldığı, Kral ve Veliyaht Prens'in meşruiyetinin ve politikalarının sorgulanmasına yol açacağı düşünülen medya içeriğine yönelik kırmızı çizgilerin süreklilik arz ettiği görülmektedir. Bu yönde bir tehdidin çoğu kez birincil vasıtası haline gelen dış kaynaklı medya ve bunu besleyen siyasi rekabet unsuru, teknolojik gelişmelerin hükümetin medya kontrolünü zayıflatan etkisi ve yabancı medyanın nüfuzunu kolaylaştıran dilsel yakınlık faktörü tarihsel süreç boyunca Riyad yönetiminin medya politikalarını şekillendirmeye devam etmiştir. Bu koşullar içerisinde 1960'lı yılların başında Suudi rejimine sadık, Riyad'ın iç ve dış siyasi hedeflerine yardımcı olacak bir milli medya gücüne sahip olma politikasının temelleri atılmış; bunun kapsamı zaman içerisinde bölgesel ölçekte nüfuz sahibi bir Suudi medya gücü oluşturma arayışına evrilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde daha belirgin bir şekil alan bu hedef ve bunun temelinde yatan Riyad'ın Suudi medyasını rejimin güvenliği ve siyasi hedefleri doğrultusunda araçsallaştırma motivasyonu günümüz Suudi medya politikasının da ana unsurlarını oluşturmuştur. 1990'ların sonundan başlayarak Katar'ın Suudi Arabistan'la siyasi problemleriyle iç içe geçmiş bir biçimde günümüze kadar süregelen uluslararası Arapça haber medyası üzerindeki rekabet bu hususta Suudi rejiminin politikasındaki devamlılığı yansıtan bir örnek olmuştur. Riyad yönetimi 2000'li yıllarda bölgesel istikrarsızlığın güvenlik endişelerini artırdığı bir süreçte Suudi rejimine muhalif isimlerin sıklıkla ekrana çıkma imkânı bulduğu el-Cezire kanalını ciddi bir problem olarak görmüş ve geçmiş tecrübelerinden öğrenilmiş bir davranış olarak bu alanı rejime dost girişimlerle doldurmaya çalışmıştır.

Bu genel çerçeveye uyumlu şekilde 2010 sonrası dönemde Suudi rejiminin medya politikaları uluslararası düzlemde başta Arap Baharı'yla tırmanan rejime yönelik tehdit algısı ve artan bölgesel rekabet; iç politikada kraliyet ailesi içindeki merkezileşme süreci ve yeni Veliyaht Prens MbS'nin ekonomik-sosyal modernleşme ve kalkınma politikası gibi siyasi faktörlerin etrafında şekil almıştır. Arap Baharı'yla yeniden tırmanan

Katar medyasıyla rekabetin yanı sıra aynı süreçte Riyad'ın iki zıt kutupta Mısır askeri yönetimi ve Türkiye'yle siyasi ilişkilerindeki iniş çıkışlar medya alanına açık bir şekilde nüfuz etmiştir. Rejim güvenliği merkezli medya politikasının bir yansıması olan bu durum Kral Abdullah'ın son yıllarından Kral Selman dönemine aktarılmıştır. Kral Selman'ın 2015'te tahta çıkmasının ardından oğlu MbS'nin kraliyet ailesi içerisinde gücünü konsolide ettiği süreç, Riyad'ın tarihsel olarak kraliyet ailesi mensupları ve bunlarla yakın ilişkili iş adamları aracılığıyla sahip olduğu medya gücünün daha sıkı bir şekilde merkezileşmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum, MbS'nin iç ve dış politikadaki maceracı ve hırslı tutumuyla birleşerek ülkede tarihsel bir süreklilik arz eden siyaset-medya bağlantısını güçlendirmiştir. Bölgeye hâkim bir Suudi medya gücüne sahip olma hedefi, bu dönemde aynı zamanda Suudi Arabistan'ı Orta Doğu'nun medya merkezi haline getirme hedefini beraberine alarak kapsamını genişletmiştir. Bu politika, Körfez ülkelerinden özellikle Suudi Arabistan ve BAE arasındaki bölgesel ticaret merkezi olma rekabetiyle de bağlantılı olarak, esasen planları 2010 öncesine dayanan Suudi Medya Şehri projesinin hayata geçirilmesiyle somutlaşmıştır. Son olarak, 2010'lu yıllarda kullanımı hızla artan sosyal medya, teknolojik gelişmelerin hükümetin medya kontrolünü zayıflatıcı etkisini güçlendirmeye devam etmiştir. Suudi rejimi, geçmiş tecrübelerinin de etkisiyle, akıntıya karşı yüzmeye çalışmak yerine sosyal medyayı ekonomik modernleşme hedefleri çerçevesinde araçsallaştırma ve kendi belirlediği sınırlar içerisinde fayda elde etme yönünde irade göstermiştir. Diğer taraftan ülkede özel olarak elektronik yayıncılığı konu alan daha kapsamlı hukuki düzenlemelere karşın ana akım sosyal medya platformlarının yurt dışı merkezli olması bu sınırların tesisinde önemli zorlukları beraberinde getirmiştir. Riyad yönetimi, rejimin güvenliğini ve meşruiyetini merkeze alan geleneksel kırmızı çizgilerini korumak adına bu dezavantajı gerekirse gayri hukuki yöntemlere başvurarak dengelemeye çalışmıştır.

Kaynakça

Acar, N. (2021). Suudi Arabistan-BAE rekabeti ekonomik sahaya taşınıyor. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi 15.06.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-arabistan-bae-rekabeti-ekonomik-sahaya-tasiniyor/2176133>.

Ahram Online. (2013, 1 Kasım). Bassem Youssef's TV Show El-Bernameg Suspended: CBC channel. *Ahram Online*. Erişim tarihi 21.12.2022, <https://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/85369/Egypt/-Bassem-Youssefs-TV-show-ElBernameg-suspended-CBC-.aspx>.

Ahram Online. (2014, 2 Haziran). Bassem Youssef's El-Bernameg Gone for Good. *Ahram Online*. Erişim tarihi 20.12.2022, <https://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/102760/Egypt/Politics-/Bassem-Youssefs-ElBernameg-gone-for-good.aspx>.

Al Arabiya News. (2014, 22 Mayıs). Full Interview: MBC Chairman Sheikh Waleed al-Ibrahim. *Al Arabiya English*. Erişim tarihi 21.12.2022, <https://english.alarabiya.net/media/television-and-radio/2014/05/22/Full-interview-MBC-chairman-Sheikh-Waleed-al-Ibrahim>.

Al Bawaba. (2002, 30 Eylül). Riyadh recalls ambassador from Qatar over Al-Jazeera row. Erişim tarihi 13.05.2024, <https://www.albawaba.com/news/riyadh-recalls-ambassador-qatar-over-al-jazeera-row>.

Awad, T. (2010). *The Saudi Press and the Internet: How Saudi journalists and Media Decision Makers at the Ministry of Culture and Information Evaluate Censorship in the Presence of the Internet as a News and Information Medium*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Sheffield.

Badeeb, S. M. (1986). *Saudi-Egyptian Conflict over North Yemen, 1962-1970*. New York: Routledge.

Bari Atwan, A. ve Khazen, J. (1996). In the Saudi Pocket. *Index on Censorship*, 25(2), 50-55. doi:10.1080/03064229608536032

Basın Kuruluşları Nizamı. (2001). <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/c385b62c-c635-484c-afa1-a9a700f16fe1/1>.

Basın ve Yayın Nizamı. (2000). <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/ecaaec43-8ff9-46b8-b269-a9a700f16e66/1>.

BBC. (2013, 31 Mart). Egypt Satirist Bassem Youssef Released on Bail. *BBC News*. Erişim tarihi 21.12.2022, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21986436>.

Benner, K., Mazzetti, M., Hubbard, B. ve Isaac, M. (2018, 20 Ekim). Saudis' Image Makers: A Troll Army and a Twitter Insider. *The New York Times*. Erişim tarihi 10.12.2022, <https://www.nytimes.com/2018/10/20/us/politics/saudi-image-campaign-twitter.html>.

Black, I. (2010, 29 Eylül). Al-Jazeera World Cup Broadcasts were Jammed from Jordan. *The Guardian*. Erişim tarihi 11.01.2023, <https://www.theguardian.com/media/2010/sep/29/al-jazeera-world-cup-jordan>.

Boyd, D. A. (1975). Development of Egypt's Radio: 'Voice of the Arabs' under Nasser. *Journalism Quarterly*, 52(4), 645-653. doi:10.1177/107769907505200406

Boyd, D. A. (1999). *Broadcasting in the Arab World: A Survey of the Electronic Media in the Middle East* (3rd ed.). Ames: Iowa State University Press.

Boyd, D. A. (2001). Saudi Arabia's International Media Strategy: Influence through Multinational Ownership. K. Hafez (Ed.), *Mass media, politics, and society in the Middle East* içinde, The Hampton Press communication series. Cresskill, N.J: Hampton Press.

Dubai Press Club. (2018). *Arab Media Outlook 2016 – 2018: Youth... Content... Digital Media, 5th Edition*. Dubai: Dubai Press Club.

Duman, T. İ., ve Yolcu, F. H. (2023). Two Tales of One War: Understanding the Media Coverage of the Yemeni Civil War in Saudi Arabia and Qatar. *International Journal of Communication* 17, 5554–5573. <https://ijoc.org/>.

Fandy, M. (2007). *(Un)civil War of Words: Media and Politics in the Arab World*. Westport, Conn: Praeger Security International.

Franklin, S. (1996). The Kingdom and the Power. *Columbia Journalism Review*, 35(4), 49.

Gambrell, J. (2018, 5 Mart). Turkish Soap Operas Latest Casualty of Mideast Conflicts. *AP NEWS*. Erişim tarihi 17 Aralık 2022, <https://apnews.com/article/77132789d1b143b98c7acbd5999cba09>.

Gause, F. G. (2018). Fresh Prince: The Schemes and Dreams of Saudi Arabia's Next King. *Foreign Affairs*, 97(3), 75-86. <http://www.jstor.org/stable/44822146>.

Görsel-İşitsel Medya Nizamı. (2017). <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/ed5fdbbc0-c183-4a8a-a8b7-a9ed004b5900/1>.

Gulf News. (2017, 5 Haziran). Saudi, UAE, Bahrain, Egypt Cut Ties with Qatar over Terrorism. *Gulf News*. Erişim tarihi 11.01.2023, <https://gulfnews.com/world/gulf/saudi/saudi-uae-bahrain-egypt-cut-ties-with-qatar-over-terrorism-1.2038481>.

Hammond, A. (2021). Saudi Broadcasting Media – a Tool for Regional Influence. N. Miladi ve N. Mellor (Ed.), *Routledge Handbook on Arab Media* içinde (1. bs., ss. 338-347). Abingdon: Routledge.

Hubbard, B. (2020). *MBS: The rise to power of Mohammed Bin Salman*. New York: Tim Duggan Books.

Kerr, M. H. (1967). *The Arab Cold War: 1958-1967: A Study of Ideology in Politics* (2nd ed.). London: Oxford University Press.

Khaleej Times. (2018, 6 Mart). Saudi-owned Broadcaster Pulls the Plug on Turkish Dramas. *Khaleej Times*. Erişim tarihi 22.12.2022, <https://www.khaleejtimes.com/article/saudi-owned-broadcaster-pulls-the-plug-on-turkish-dramas>.

Khazen, J. (1999). Censorship and State Control of the Press in the Arab World. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 4(3), 87-92. doi:10.1177/1081180X99004003007

Kirkpatrick, D. D. (2014, 5 Mart). 3 Gulf Countries Pull Ambassadors From Qatar Over Its Support of Islamists. *The New York Times*. Erişim tarihi 11.01.2023, <https://www.nytimes.com/2014/03/06/world/middleeast/3-persian-gulf-states-pull-ambassadors-from-qatar.html>.

Koloğlu, S. (2020, 14 Aralık). Orta Doğu Pazarı Eskisi Gibi Değil. *Milliyet*. Erişim tarihi 26.12.2022, <https://www.milliyet.com.tr/cadde/sina-kologlu/orta-dogu-pazari-eskisi-gibi-degil-6379663>.

Kraidy, M. M. (2021). Saudi Arabia: From National Media to Global Player. C. Richter ve C. Kozman (Ed.), *Arab Media Systems* içinde (ss. 91-108). Open Book Publishers. doi:10.11647/obp.0238.06

Kraidy, M. M. ve Khalil, J. F. (2009). *Arab Television Industries*. International screen industries. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: London: Palgrave Macmillan ; British Film Institute.

Mellor, N. (2011). Arab Media: An Overview of Recent Trends. N. Mellor, K. Rinnawi, N. Dajani ve M. Ayish (Ed.), *Arab Media: Globalization and Emerging Media Industries* içinde. Cambridge: Polity Press.

Mellor, N. (2021). The Saudi Press—The Combined Power of Wealth and Religion. N. Miladi ve N. Mellor (Ed.), *Routledge Handbook on Arab Media* içinde (1. bs., ss. 338-347). Abingdon: Routledge.

Mellor, N. (2023). *Arab Digital Journalism*. New York: Routledge.

Miles, H. (2005). *Al- Jazeera: How Arab TV News Challenged the World*. Current affairs. London: Abacus.

Mills, A. (2022, 10 Ocak). Qatar, Saudi Arabia Halt WTO Efforts to Resolve Piracy Broadcast Dispute. *Reuters*. Erişim tarihi 12.01.2023, <https://www.reuters.com/world/middle-east/qatar-saudi-arabia-halt-wto-efforts-resolve-piracy-broadcast-dispute-2022-01-10/>.

Morgan, T. (2023, 3 Ekim). The failed TV Power Move that Brought Saudi v Qatar Feud to Newcastle v PSG. *The Telegraph*. Erişim tarihi 11.10.2023, <https://www.telegraph.co.uk/football/2023/10/03/failed-tv-power-move-brought-saudi-qatar-feud-newcastle-psg/>.

Noble, P. C. (1984). The Arab System: Opportunities, Constraints, and Pressures. B. Korany ve A. E. H. Dessouki (Ed.), *The Foreign Policies of Arab States* içinde. Boulder: Westview Press.

O'Carroll, L. (2013, 3 Eylül). Al-Jazeera: Jamming Traced to Sites Near Egyptian Military Bases. *The Guardian*. Erişim tarihi 11.01.2023, <https://www.theguardian.com/media/2013/sep/03/al-jazeera-jamming-traced-egyptian-military>.

Özdemir Tosun, H. (2018, 6 Mart). Kurtulmuş'tan Türk Dizilerinin Yayından Kaldırılmasına Tepki. Erişim tarihi 23.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kurtulmustan-turk-dizilerinin-suudi-arabistanda-yayindan-kaldirilmasina-tepki/1081189>.

Seale, P. (1965). *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*. London: Oxford University Press. B. (2017).

Porath, J. (1986). *In Search of Arab Unity: 1930-1945*. London: Frank Cass.

Rakipoğlu, M. (2020), Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikası 2019. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019* (ss. 163-186). İstanbul: SETA Yayınları.

Rakipoğlu, M. (2023). Climate Change and the Gulf: Repercussions, Actions, and Competition. *Akademik Hassasiyetler*, 10(23), 381-398. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1346885>.

Rampal, K. R. (1994). Saudi Arabia. Y. R. Kamalipour ve H. Mowlana (Ed.), *Mass Media in the Middle East: A Comprehensive Handbook* içinde . Westport, Conn: Greenwood Press.

Reuters. (2008, 9 Mart). Saudi Ambassador Returns to Qatar after 5-yr gap. *Reuters*. Erişim tarihi 18.02.2023, <https://www.reuters.com/article/saudi-qatar-idUSL0925349720080309>.

Reuters. (2017, 13 Haziran). Saudi Arabia Bans the Import, Sale, Renewal of Bein Sports Receivers. *Reuters*. Erişim tarihi 12.01.2023, <https://www.reuters.com/article/us-gulf-qatar-sports-idUSKBN1940GD>.

Rugh, W. A. (1979). *The Arab Press: News Media and Political Process in the Arab World*. Contemporary issues in the Middle East (1st ed.). Syracuse, N.Y: Syracuse University Press.

Rugh, W. A. (1980). Saudi Mass Media and Society in the Faisal Era. W. A. Beling (Ed.), *King Faisal and the Modernisation of Saudi Arabia* içinde (ss. 125-144). London: Croom Helm.

Rugh, W. A. (2004). *Arab Mass Media: Newspapers, Radio, and Television in Arab Politics*. Westport, Conn: Praeger.

Saad, L. (2002, 23 Nisan). Al-Jazeera: Arabs Rate Its Objectivity. *Gallup*. Erişim tarihi 03.01.2023, <https://news.gallup.com/poll/5857/aljazeera-arabs-rate-its-objectivity.aspx>.

Sakr, N. (2007). *Arab Television Today*. London: IB Tauris.

Sanjar, R. ve Harissi, M. A. (2018, 13 Mayıs). New Saudi TV Station Feeds into Modernisation Drive. Erişim tarihi 16.02.2023, <https://www.yahoo.com/news/saudi-tv-station-feeds-modernisation-drive-041441070.html>.

Saudi Gazette. (2019, 24 Ağustos). Education Ministry Correcting Curricula by Exposing Ottoman Empire's Real Face. *Saudi Gazette*. Erişim tarihi 25.12.2022, <http://saudigazette.com.sa/article/575332>.

Saudi Press Agency. (2023, 13 Eylül). Minister of Media Launches "Saudia Alaan" Channel on Occasion of Saudi National Day. Erişim tarihi 13.10.2023, <https://spa.gov.sa/en/w1963299>.

Selmi, J. T., ve Rakipoğlu, M. (2023). The Role of Radio and Umm Kulthum's Voice in Spreading Nasserite Arab Nationalism. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 18(2), 245–264. doi:10.17550/akademikincelemeler.1310286

Suudi Arabistan Medya Bakanlığı. (t.y.). Yönetmelik ve Nizamlar. Erişim tarihi 14.03.2023, <https://media.gov.sa/ar/document-library>.

Suudi İletişim, Uzay ve Teknoloji Komisyonu. (2023). *Suudi İnternet Raporu 2022*. https://www.cst.gov.sa/ar/indicators/PublishingImages/Pages/saudi_internet/internt-saudi-2022.pdf.

Şarku'l Avsat. (2022, 22 Ekim). Türk Dizileri Arap Yarımadası'na Dönüyor: MBC Group, Medyapım ve Ay Yapım ile Ortaklık Anlaşması İmzaladı. *Şarkul Avsat*. Erişim tarihi 26.12.2022, <https://turkish.aawsat.com/home/article/3945316/t%C3%BCrk-dizileri-arap-yar%C4%B1madas%C4%B1nad%C3%B6n%C3%BCyor-mbc-group-medyap%C4%B1m-ve-ay-yap%C4%B1m-ile>.

Telci, İ. N. (2021). Müttefiklikten nüfuz mücadelesine Suudi Arabistan-BAE ilişkileri. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi 15.06.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/muttefiklikten-nufuz-mucadelesine-suudi-arabistan-bae-iliskileri/2152733>.

Telci, İ. N. ve Ereli G. (2021). *Dış Politika Aracı Olarak Yatırımlar: Suudi Arabistan, BAE ve Katar Örnekleri* (ORSAM Rapor No. 26). https://www.orsam.org.tr//d_hbanaliz/dispolitika_araci_olarak_yatirimlar_suudi-arabistan_bae_ve_katar_ornekleri_1.pdf.

Telhami, S. (1993). Arab Public Opinion and the Gulf War. *Political Science Quarterly*, 108(3), 437. doi:10.2307/2151698

Temel Yönetim Nizamı. (1992). <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/16b97fcb-4833-4f66-8531-a9a700f161b6/1>.

Terör Suçları ve Finansmanıyla Mücadele Nizamı. (2017). <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/57694209-3eed-46c7-a5d8-a9ed012761d4/1>.

UN Human Rights Council. (2019). *Annex to the Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions: Investigation into the Unlawful Death of Mr. Jamal Khashoggi* (No: A/HRC/41/CRP.1).

U.S. Department of Justice, Office of Public Affairs. (2022, 10 Ağustos). Former Twitter Employee Found Guilty of Acting as an Agent of a Foreign Government and Unlawfully Sharing Twitter User Information. Erişim tarihi 12.12.2022, <https://www.justice.gov/opa/pr/former-twitter-employee-found-guilty-acting-agent-foreign-government-and-unlawfully-sharing>.

U.S. v. Abouammo et al. No. 3:19-mj-71824-MAG (N.D. Cal. Kas. 5, 2019).

Vivarelli, N. (2018, 7 Mart). Top Middle East Satcaster Pulls Turkish Shows, Allegedly for Political Reasons. *Variety*. Erişim tarihi 24.12.2022, <https://variety.com/2018/tv/global/middle-east-satcaster-mbs-pulls-turkish-dramas-political-reasons-1202720569>.

Wheeler, D. L. (2021). The Janus-Faced New Media in Saudi Arabia. N. Miladi ve N. Mellor (Ed.), *Routledge Handbook on Arab Media* içinde (1. bs., ss. 338-347). Abingdon: Routledge.

WikiLeaks. (2015a). [Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal'ın Kültür ve Enformasyon Bakanına yazısı]. Erişim tarihi 08.03.2023, <https://wikileaks.org/saudi-cables/doc116733.html>.

WikiLeaks. (2015b). [Dışişleri Bakanlığının Kahire Büyükelçiliğine yazısı]. Erişim tarihi 08.03.2023, <https://wikileaks.org/saudi-cables/doc123212.html>.

Wood, R. E. (1979). Language Choice in Transnational Radio Broadcasting. *Journal of Communication*, 29(2), 112-123. doi:10.1111/j.1460-2466.1979.tb02953.x

Worth, R. F. (2008, 4 Ocak). Al Jazeera No Longer Nips at Saudis. *The New York Times*. Erişim tarihi 03.01.2023, <https://www.nytimes.com/2008/01/04/world/middleeast/04jazeera.html>.

Youssef, B. (2017). *Revolution for Dummies: Laughing through the Arab Spring* (First edition.). New York: Dey Street Books.